

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.1+338.23:342.76

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.35-1>

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

ECONOMIC ASPECTS OF NATIONAL IDENTITY AS A CONDITION FOR SECURITY AND DEVELOPMENT OF THE STATE

Мойсеєнко І.П.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри девелопменту, обліку та маркетингу,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро

Сулєвіч Олександр

доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії II,
Вища школа економіки у Варшаві, Польща

Морозова Є.П.

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри девелопменту, обліку та маркетингу,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро

Moiseienko Iryna

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Sulievich Oleksandr

Warsaw School of Economics

Morozova Yevheniia

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Відсутність політичної волі побудувати нові спільні ідентифікатори для громадян ставлять під загрозу національну безпеку та можливість подальшого існування держави. Для України в умовах війни та трансформації глобальної економіки формування спільної ідентичності є однією з базових проблем національної безпеки та економічного розвитку держави. Метою даного дослідження визначено обґрунтування теоретико-методологічних основ щодо забезпечення безпеки держави та розвитку національної економіки з урахуванням національної самоідентифікації та принципів економічного націоналізму. Для виконання завдань дослідження визначено особливості та встановлено значення національної самоідентифікації. Національна та духовна самоідентифікація як суб'єктивна характеристика набуває особливого значення в сучасних умовах глобалізації та урбанізації життя. Національна ідентифікація передбачає низку обов'язкових соціальних аспектів та визначається як державна, соціальна, культурна належність індивіда, а не його антропологічна і етнічна визначеність. Сформульовані загрози для національного самовизначення та національної безпеки: відсутність мовно-культурної гомогенності загрожує збитками для національних інтересів – міжрегіональним протистоянням, громадянською війною тощо; зниження рівня довіри між людьми та до держави, громадянської активності, негативно позначається на функціонуванні демократичних інститутів, економіки й залученні людей у політичне життя. Ідентифіковано сучасні особливості формування національної ідентичності. На сучасному етапі люди проживаючи в мегаполісах значною мірою відтворюють тенденції і моделі соціальної поведінки відчуження, деградації соціальних відносин та високого рівня нераціональності рішень. Зруйнувавши традиційні економічні моделі життєдіяльності базових суспільних груп (територіальних громад), більшість держав не спромоглася впровадити нові якісні моделі суспільної взаємодії щодо публічних ресурсів і самовідтворення. Обґрунтовано, що для формування спільних механізмів безпеки та розвитку людям необхідні спільні засоби комунікації, системи цінностей,

а також спільна мета розвитку, що формуються у площині культури. Ось чому культура є визначальним суспільним інститутом забезпечення безпеки та життя народу з позиції біологічного та соціально-економічного відтворення. Доведено, що оптимальною для самовідтворення і формування критеріїв національної ідентичності є територіальна громада, в якій можливо розподілити суспільні ролі для всіх, вибудувати горизонтальні зв'язки, створити культурні інститути і забезпечити ефективно господарювання. Сформульовано напрямки розвитку національної ідентичності: усталену етнічну культуру і традиції, доповнити економічними ідентифікаторами, розвиваючи практики спільного господарювання; трансформувати наявні та створювати нові культурні практики, які забезпечують економічну ідентичність, механізми колективної економічної взаємодії та моделі раціонального колективного вибору; пропагандувати розуміння, що культура життя та безпеки забезпечують розвиток народу і держави. Сучасну культуру безпеки народу та розвитку держави треба формувати з урахуванням сучасних життєвих практик, науково-технічного прогресу, збереження життєво важливих цінностей соціального та економічного типу.

Ключові слова: національна самоідентифікація, культурні та соціально-економічні виміри, національні інтереси, економічний націоналізм, економічна безпека держави, сталий розвиток

The lack of political will to build new common identifiers for citizens threatens national security and the possibility of the state's continued existence. For Ukraine in the conditions of war and transformation of the global economy, the formation of a common identity is one of the basic problems of national security and economic development of the state. The purpose of this study is to substantiate the theoretical and methodological foundations for ensuring the security of the state and the development of the national economy, taking into account national self-identification and the principles of economic nationalism. In order to perform the research tasks, the peculiarities and the significance of national self-identification are determined. National and spiritual self-identification as a subjective characteristic acquires special significance in the modern conditions of globalization and urbanization of life. National identification presupposes a number of obligatory social aspects and is defined as the state, social, cultural affiliation of an individual, and not his anthropological and ethnic identity. Threats to national self-determination and national security are formulated: the lack of linguistic and cultural homogeneity threatens damage to national interests – interregional confrontation, civil war, etc. Decreased levels of trust between people and the state, civic activity, negatively affects the functioning of democratic institutions, the economy and the involvement of people in political life. Modern features of national identity formation are identified. At the present stage, people living in megacities largely reproduce the trends and models of social behavior of alienation, degradation of social relations and a high level of irrationality of decisions. Having destroyed the traditional economic models of life of basic social groups (territorial communities), most states have failed to introduce new qualitative models of social interaction in terms of public resources and self-reproduction. It is substantiated that for the formation of common mechanisms of security and development of people need common means of communication, value systems, as well as a common goal of development, which are formed in the field of culture. That is why culture is a determining social institution for ensuring the security and life of the people from the standpoint of biological and socio-economic reproduction. It is proved that the optimal community for self-reproduction and formation of criteria of national identity is a territorial community in which it is possible to distribute social roles for all, build horizontal ties, create cultural institutions and ensure efficient management. The directions of development of national identity are formulated: established ethnic culture and traditions, supplemented by economic identifiers, developing joint management practices; transform existing and create new cultural practices that provide economic identity, mechanisms of collective economic interaction and models of rational collective choice; to promote the understanding that the culture of life and security ensures the development of the people and the state. Modern culture of security of the people and development of the state should be formed taking into account modern life practices, scientific and technical progress.

Keywords: national self-identification, cultural and socio-economic dimensions, national interests, economic nationalism, economic security of the state.

Постановка проблеми. Для України, в якій триває війна, побудова національної концепції держави, а також спільної національної ідентичності є пріоритетним завданням. Саме невідзначеність спільних цілей розвитку, несформованість єдиної ціннісної основи та спільних життєвих практик призвели до ескалації воєнного конфлікту.

До важливих загроз національної безпеки слід віднести: неефективність управління державою, розкрадання публічних ресурсів і один з найвищих рівнів корупції, зумовлений недостатнім усвідомленням народу України потреби збереження і захисту публічних ресурсів, а

також низький рівень самоідентифікації громадян. Загрози фізичному виживанню населення, пов'язані з військовими діями та пандемією зумовлюють фокусування на вирішенні приватних проблем та зменшують кількість спільних критеріїв ідентифікації народу. Це відображається не лише на низькому рівні участі громадян у захисті та управлінні публічною власністю, але і у зниженні рівня прив'язаності до народу та місця проживання.

Руйнація культурної основи народу впродовж кількох століть окупантами сусідами призвели до кризи національної ідентичності України. Відсутність політичної волі побудувати

в умовах, що змінюються, нові спільні ідентифікатори для громадян ставлять під загрозу національну безпеку та можливість подальшого існування держави. Для України в умовах війни та трансформації глобальної економіки формування спільної ідентичності є одним із найважливіших завдань державної політики.

У європейських країнах дедалі частіше говорять про потребу формування національної ідентичності, базовану як на приналежності до економічних процесів, так і на оновленій спільній культурній основі. У XIX–XX ст. США таким чином забезпечили єдність і культурний базис розвитку держави, яка базувалася на «американській національній ідеї», основою якої стали суспільні цінності, а також спільні культурні практики, розвиток яких фактично був сформований державою. З появою американського кіно, американської музики американської мрії у полі етнічної держави з'явилися спільні орієнтири розвитку, а також спільні життєві практики.

Поки існуватиме поділ світу на держави, потреба держав у формуванні власної ідентичності буде беззаперечною. З одного боку для визначення кола осіб, на яких покладаються обов'язки і права управління спільною власністю, що залучені до функціонування національної економіки, з іншого – для захисту публічної власності та владних економічних інтересів з боку інших народів, а також ефективного використання цієї власності.

Таким чином, процес формування національної економіки передбачає наявність двох обов'язкових компонентів: люди, об'єднані спільним господарюванням + територія та ресурси. Тобто люди, набуваючи право власності на територію (природні ресурси) формують відповідні життєві практики, які дозволяють забезпечити самовідтворення (автопоезис) народу як живої системи [6].

Постановка завдання. У сучасному світі культурні ідентичності (етнічні, національні, релігійні, цивілізаційні) мають визначальний статус. Саме культурна ідентичність лежить в основі держав-націй. Доки спільноти готові зберігати свою культурну «особливість», доки вони ставлять свою національну ідентичність вище класових, конфесійних чи регіональних відмінностей, доти існує і нація.

У традиційних концепціях нації ідентичність досліджується, виходячи з характерного для англomовної літератури розгляду нації як держави, співгромадянства, як результат соціалізації, усвідомленого вибору в конкретному соціально-політичному контексті. На зміну традиційному процесу утвердження національної самосвідомості приходять процес вільного інтелектуального пошуку, ідентичності як самоототожнення з різними групами.

Невизначеність та несформованість економічної ідентичності, неусвідомлення сутності

економічних процесів та критеріїв вибору, відсутність, неефективність або ірраціональність інститутів колективної взаємодії є найважливішими передумовами ірраціональної поведінки населення в сфері публічної економіки. Таким чином, однією з базових проблем національної безпеки та економічного розвитку держави постає несформованість економічної ідентичності народу.

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних основ щодо забезпечення безпеки держави та розвитку національної економіки з урахуванням національної самоідентифікації та принципів економічного націоналізму.

Завданнями дослідження є:

- опис поняття та встановлення значення національної самоідентифікації;
- формулювання загроз для національного самовизначення та національної безпеки;
- ідентифікація сучасних особливостей формування національної ідентичності;
- визначення компонентів економічної самосвідомості людини;
- обґрунтування напрямів гарантування економічної безпеки національної економіки.

Методологія. Для визначення шляхів та способів вдосконалення державної політики щодо економічної безпеки України використано наступні загальнонаукові та специфічні методи дослідження: історично-логічний, статистичного аналізу, причинно-наслідковий – при вивченні тенденцій розвитку самоідентичності; графічного опису – для дослідження взаємозв'язку компонентів економічної самосвідомості людини; аналізу та синтезу – для дослідження факторів поведінкових аспектів прийняття рішень з урахування національної самоідентичності; соціологічного дослідження для виявлення рівня захищеності економічних і соціальних прав громадян, суб'єктивної оцінки рівня економічної безпеки; узагальнення та порівняння – у процесі аналізу сучасних чинників національної самоідентифікації; системно-функціонального підходу – для наукового обґрунтування напрямків гарантування національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Опис поняття та встановлення значення національної самоідентифікації. Національна та духовна самоідентифікація як суб'єктивна характеристика набуває особливого значення в сучасних умовах цифровізації суспільного життя та умов карантину. Для того, щоб демократія працювала та економіка зростала, громадяни повинні стати єдиним суспільством, що має спільні цілі, інтереси та живу практику. Самоідентифікація у більшості наукових досліджень трактується як почуття, яким людина ділиться та усвідомлення проблеми чи досвіду іншої людини; акт ототожнення себе з певною суспільною групою. Національність – це

визнання чи почуття приналежності до однієї держави або до однієї нації [2].

Національна ідентифікація передбачає низку обов'язкових соціальних аспектів:

– забезпечення безпеки суспільної групи (захист публічної власності, захист життя від зовнішніх посягань);

– розподіл суспільних ролей щодо управління власністю і забезпечення безпеки,

– забезпечення умов відтворення народу;

– формування соціально відповідальних інститутів держави, їх розвиток як соціальна інвестиція у майбутні покоління [3; 4].

В сучасній Україні багато громадян не думає, в якій державі, з використанням яких ресурсів вони живуть та житимуть їхні діти. Також багато з них не вважають необхідним зберігати історичні та культурні традиції, оскільки прискорений історичний розвиток, науково-технічний прогрес створює передумови повного реформування їхнього буття та буття їхньої майбутньої покоління. З одного боку таке очікування базоване на прогнозі, що людство збуде інші ресурси розвитку, аніж ті, які ми використовуємо зараз (прогнози футурологів говорять про масову цифровізацію людського життя, перехід людської свідомості у віртуальну реальність, відмирання потреби у їжі та заміні її на споживання інших енергетичних ресурсів, безсмертя людей тощо) (I. Pearson, 2014) [5]. А з іншого боку це пояснюється відсутністю відповідної гуманітарної політики держави, несформованістю інститутів формування та підтримання національної ідентичності. Така політика мала б розглядати народ як суспільну групу, що має такі основні цілі розвитку, а не плекати «русскоязычне населення» як електорат. Державна гуманітарна політика мала б передбачати та реалізовувати такі цілі:

– забезпечення життєдіяльності теперішніх поколінь і їх самовідтворення;

– покращення генетичного коду народу (виживальність його представників, що мають вищу стійкість до зовнішніх загроз і формування імунітету);

– ефективне використання і збереження ресурсів розвитку майбутніх поколінь [7].

Соціокультурні відмінності призводять до формування різних картин світу і способів світоглядної навігації. Для більшості сучасних спільнот притаманні сегментарні відмінності культурного, релігійного, мовного, етнічного, аксіологічного та іншого типу. Однак нація – це державна, соціальна, культурна належність індивіда, а не його антропологічна і етнічна визначеність. На відміну від етнічної, національна ідентичність передбачає наявність певної ментальної настанови, відчуття індивідом тією чи іншою мірою своєї причетності до держави [8, с. 484].

Якщо «національне» корелює здебільшого із соціально-політичними сенсами і причин-

но-наслідковими зв'язками, то «культурне» застосовується для позначення суто національних явищ і атрибутів, а «етнічне» встановлює генеалогічні зв'язки між людьми за кровними ознаками. Саме усвідомлення людиною своєї етнічної totoжності, відчуття спільної історичної долі, схожості почуттів, ідей і поведінки, ідентичність думок і вчинків надають культурі яскраво вираженого національного характеру [12, с. 14].

Національний характер формується як сукупність специфічних психологічних рис за конкретних соціокультурних, економічних і природних умов розвитку. Це поєднання почуттів і емоцій, способу мислення і дій, усталених звичок і традицій, сформованих під впливом історичних обставин матеріального і духовного життя, а також особливостей історичного розвитку, які детермінують специфіку національної культури.

Поняття «культурний архетип» і «національний характер» не просто взаємопов'язані, а утворюють нерозривну єдність, в якій культурний архетип відіграє визначальну роль, формуючи національний характер. Культурний архетип, сформований взаємодією природи, географічного розташування, особливостями світогляду і соціокультурним оточенням, формує властивості й характеристики, притаманні народу. Національний характер найбільш виразно і комплексно виявляє базові компоненти культурного архетипу етносу.

Поширений стереотип, відповідно до якого в умовах модернізації та глобалізації відбувається заміщення етнічної ідентичності національною, не підтверджується практикою. Насправді етнічна та національна ідентичність співіснують як дві конкуруючі форми групової ідентичності: якщо для етнічної ідентичності вирішальним фактором є культурна спільність, то для національної – політична (державна). Найбільш ефективним націогенеруючим чинником вважається держава. Як наполягає Ерік Гобсбаум, не нація створює державу, а держава породжує націю [8, с. 486].

Таким чином, націю як органічну й солідарну соціальну єдність формують спільні тріумфи в минулому, спільна воля в сучасному й спільні проекти на майбутнє. На формування національного характеру впливають: еволюція соціокультурного середовища, особливості функціонування соціальних інститутів і влади, модальність (ворожа чи дружня) оточення суспільства чи держави. При цьому конкретні форми самовизначення національної ідентичності – національне почуття, національні інтереси, національна ідея [8]. Національна ідентичність формується під впливом багатьох детермінант: мовної сфери, історичних традицій, релігій, територіальної єдності, прагнення незалежної державності тощо.

Ідентифікація сучасних особливостей формування національної ідентичності. На сучас-

ному етапі люди проживаючи в мегаполісах значною мірою відтворюють тенденції і моделі соціальної поведінки відчуження, деградації соціальних відносин та високого рівня нераціональності рішень. В містах спостерігаються такі явища:

- високий рівень добробуту часто негативно корелює щодо здатності до автопоезису живих людських систем;

- проявляється недостатність соціальних ролей;

- зростає рівень девіантної поведінки багатьох членів суспільних груп, у тому числі через переважання індивідуальних інтересів над суспільним благом;

- в урбанізованих середовищах корінні спільноти вимирають, а тому міські громади збільшуються здебільшого шляхом міграційного приросту [4].

Зруйнувавши традиційні економічні моделі життєдіяльності базових суспільних груп (територіальних громад), більшість держав не спромоглася впровадити нові якісні моделі суспільної взаємодії щодо публічних ресурсів і самовідтворення. Адже основна мета життя – продовження життя (А. Швейцер [9, с. 342]). Велика кількість базових сільських громад сьогодні досягли точки виру вимирання.

В процесах урбанізації, забравши етнічну основу буття людини, у більшості людей було розмито розуміння власного «Я». І вони шукаючи свою ідентичність, не знаходячи її серед модерних культур, пробують сформувати свою, яка будується на моментних враженнях, окремих емоціях і знаннях або під впливом ринкових пропозицій. Крім того, ідентичність більшому молодого покоління формується в основному з огляду на їхні споживацькі практики, а не практики боротьби за виживання і забезпечення національного відтворення. Люди втрачають навички спільного господарювання, не ідентифікують себе зі спільними ресурсами розвитку.

Для формування спільних механізмів захисту людям необхідні спільні засоби комунікації, системи цінностей, а також спільна мета розвитку. І саме у площині культури формуються ці детермінанти. Ось чому культура є визначальним суспільним інститутом забезпечення життя народу не лише з позиції біологічного, але й соціально-економічного відтворення. Культура – це система цінностей і відповідних кодів культурної взаємодії членів суспільства чи окремої суспільної групи, а також усвідомлення людьми соціальної та власної відповідальності за результати суспільної взаємодії. Також культура забезпечує форми і методи комунікації, що дозволяють досягнути сталого розвитку суспільних груп. Розуміння та формування відповідальної взаємодії відбувається саме через культурні виміри, одним з яких є національна ідентичність.

Основними чинниками, які визначають культуру та структуру національної ідентичності є такі:

- ідеологія, що закладає підвалини культурного досвіду нації, частково визначає світогляд, систему цінностей, соціальні структури, традиції, моделі поведінки;

- середовище, як природний і суспільний контекст культурних процесів, на яке накладається система уявлень про світ, існування людини тощо.

Оптимальною для самовідтворення і формування критеріїв національної ідентичності є суспільна група, в якій можливо розподілити суспільні ролі для всіх, вибудувати горизонтальні зв'язки, створити культурні інститути у тяглоті поколінь і забезпечити ефективно господарювання. Для людей такою суспільною групою до середини ХХ ст. переважно була сільська громада, оскільки саме тут забезпечувався стійкий зв'язок «людина-природа-суспільна група», існувала можливість побудови неформальних інституцій, скерованих на самовідтворення, культурні практики відшліфовувалися сотнями років.

Сучасні міські культури не стала культурою для всього народу (етнічною культурою), яка на даному етапі забезпечує виживання народу і ретранслює цей імунітет майбутнім поколінням. Чим більше однакових уявлень про співвідношення людини з довкіллям, суспільною групою, публічними ресурсами, іншими людьми, тим уніфікованішими є суспільні цінності і критерії ідентифікації.

Процес міграції у міста сприяє не лише надмірній концентрації населення на відносно невеликих площах, а й зумовлює відірваність людини від природних ресурсів виживання. У разі техногенних катастроф, воєн, природних катаклізмів населення міст практично позбавлене самостійної можливості отримати необхідні ресурси виживання і стає дедалі залежнішим від забезпечення у цьому контексті державою чи територіальною громадою (публічного регулятора суспільних процесів). При цьому у містах знижується активність комунікації між членами цієї суспільної групи, спільні життєві практики притаманні невеликим суспільним групам (сім'ї, колу знайомих).

Для більшості городян єдиною формою їх участі у життєдіяльності територіальної громади чи держави стає сплата податків та участь у виборах. Таким чином, у міського населення поступово нівелюються критерії спільної ідентифікації, що не прив'язує людей жити лише в конкретному місті.

Перефокусування з цілі продовження роду, збереження ресурсів розвитку на ціль підвищення якості життя та задоволення (емоційне споживання) зумовлює появу деструктивних суспільних практик. Ці практики не орієнтовані на

інтереси майбутніх поколінь, а лише на власні. Наприклад поширення серед молоді практики не створювати сім'ї, одружуватися у пізньому віці, не мати дітей взагалі (т.зв. child-free). Такі практики обумовлені передусім економічними умовами урбанізованого середовища, обмеженням приватного і публічного простору, а також зростанням обсягу часу, який витрачається на здобуття необхідних ресурсів (добирання на роботу, тривалість робочого дня 7–8 год.). Фактично у міського населення майже не залишається часу для формування нової культурної інституційної основи свого розвитку, а також досвіду спільного господарювання. В умовах міст часто нівелюється поняття сім'ї, оскільки члени сім'ї рідко проводять спільно багато часу, мають небагато спільних економічних практик. Найважливішим об'єднуючим чинником сім'ї у містах має стати спільне дозвілля.

Таким чином, формуючи модерну національну ідентичність в Україні доцільно:

– усталену етнічну культуру і традиції, розглядати через економічні ідентифікатори, розвинути практик спільного проживання та господарювання;

– трансформувати наявні та створювати нові культурні практики, які забезпечують економічну ідентичність, механізми колективної економічної взаємодії та моделі сталого розвитку;

– пропагандувати розуміння, що культура життя та праці повинна забезпечувати виживання і розвиток народу і держави.

Тобто сучасну культуру безпеки народу та розвитку держави треба формувати з урахуванням сучасних життєвих практик, науково-технічного прогресу, збереження важливих цінностей соціального та економічного типу.

Економічна ідентичність. Економічна ідентичність розглядається дослідниками як сукупність економічних інтересів людини, котрі є продуктом економічної самосвідомості (рис. 1).

Така ідентичність – це економіко-психологічна категорія, що характеризує самовизначення

особистості у системі економічних відносин. До них належать відносини власності, які визначають рівень багатства і свободи, є важливим регулятором економічної поведінки людини. В економічній сфері здійснюється самореалізація особистості, яка проявляється у економічних інтересах і економічних відносинах через ставлення до власності, і проявляється в особливостях її економічної ідентичності. Етнічна культура як система цінностей народу дає спільні «точки відліку» для людей, що живуть у державі. Це дозволяє сформувати їм спільні цілі розвитку, а також спільні механізми досягнення цих цілей [11].

В сучасному світі формувати ідентичність суспільних груп винятково на історично усталеній етнічній основі є неможливо. Більшість міст світу сьогодні є поліетнічними, а їх населення постійно змінюється завдяки міграції. Тому пропонується створювати систему ідентифікаторів і життєвих практик у містах доцільно завдяки економічним та соціальним чинникам на основі соціального аудиту якості життя та підприємництва. При цьому обов'язковим є формування нових форм урбаністичної культури, які б дозволили б забезпечити спільну систему цінностей і цілей територіальних громад і держави. А також соціально відповідальний розподіл суспільних ролей, розвиток нових форм управління спільною власністю, самоорганізації населення для розв'язання спільних проблем і розвитку.

Загрози для національного самовизначення та національної безпеки України. Політичний клас України все ще не мислить категоріями держави, а мислить категоріями цукерні, крамниці, відеовипозичальні, чи іншого бізнесу, з якого вони починали свої кар'єри, а зараз опинилися в правлячих колах. Для таких чиновників та політиків пріоритет мови й культури поза їхньою системою цінностей. Перш ніж вимагати від наших російськомовних громадян та чиновників мовного патріотизму, треба дати їм реальну можливість опанувати українську через

2 – економічний статус:

характеризує реальне матеріальне становище людини в суспільстві

1 – економічна ідентичність:

відображає результат самовизначення людиною свого майнового становища в суспільстві

4 – економічна поведінка:

спосіб господарювання як сукупність дій і вчинків та зовнішній прояв діяльності в системі економічних взаємостосунків

3 – декларована ідентичність: суб'єктивна оцінка людиною свого матеріального становища в суспільстві

Рис. 1. Модель взаємозв'язку компонентів економічної самосвідомості людини

Джерело: [10]

професійну атестацію, складання іспитів з української мови, заборону використання російської мови в освіті.

Необхідної корекції можна досягти лише засобом комплексних, системних, консолідованих зусиль держави і громадянського суспільства. Адже відсутність мовно-культурної ідентичності громадян України загрожує ще більшими збитками для національних інтересів – міжрегіональним протистоянням, громадянською війною тощо.

Бездіяльність української влади в питаннях гуманітарної політики, нехтування національними інтересами провокує державну дезінтеграцію, розпад країни на десятки шматків [3].

У 2006 році Роберт Патнем в своїй праці «E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century» довів, що в мультиетнічних спільнотах знижується рівень довіри між людьми. Такий стан речей призводить до зниження рівня громадянської активності, а це негативно позначається на функціонуванні демократичних інститутів, економіки й залученні людей у політичне життя. Суспільство, розмежоване за різними культурними пріоритетами, постає наочним утіленням байки про лебедя, рака та щуку. Тому державна політика має бути спрямована на інтеграцію меншин і створення єдиної культури, навіть якщо це наражатиметься на опір різних соціальних груп і прошарків.

Неврахування чи ігнорування інтересів якогось суспільного сегмента підриває довіру до чинної влади та інституту держави. Вкорінений на рівні суспільної свідомості стереотип про відсутність пріоритету загальносуспільних, державних інтересів тягне за собою невдоволення абсолютної більшості суспільства і тією чи іншою мірою призводить до «війни всіх проти всіх». Суспільство, в якому єдність інтересів дискредитована владноуправлінською вертикаллю, не має перспектив на майбутнє і, як правило, або стає легкою здобиччю експансіоністських зазіхань сусідів, або взагалі деградує до того стану, в якому не потрібне нікому.

Нереалізованим в Україні залишається створення можливих і необхідних умов соціальної кооперації та розвитку державно-приватного партнерства. Така політика передбачає пошук способів гармонізації особистого та суспільного інтересу, створення схем ефективного і справедливого розподілу матеріальних і нематеріальних ресурсів або оптимальної конфігурації соціальних інститутів, на основі реалізації соціального аудиту. Для пропаганди соціальної кооперації необхідно абстрактність державних та національних інтересів інтенсивно наповнювати реальним змістом, послідовними і поступальними діями щодо забезпечення консенсусно прийнятної форми. Цей тип інтересів повинен набувати практичного змісту внаслідок загальнонаціонального діалогу [6].

Розвиток безпеки національної економіки. За роки незалежності в Україні чітко не детерміновані цілі, місія і завдання економічного розвитку національної економіки. Відповідно результати оцінок рівня економічної безпеки України здебільшого мають теоретичне значення і практично не застосовуються для реального планування та управління економікою. Пріоритетом сьогодні має стати формування спільної цілі розвитку держави та національної економіки як базового механізму забезпечення національної безпеки. При цьому слід враховувати принципи формування на основі національної ідентифікації та сталого інноваційного розвитку, що передбачає забезпечення добробуту народу і формуванні базису розвитку майбутніх поколінь.

Завдяки акумулюванню суспільного потенціалу в Україні у 2014–2020 рр. сформувалися передумови для побудови економічного розвитку на національній ідеї так званого економічного націоналізму. За результатами досліджень, проведених Національним інститутом стратегічних досліджень, експерти визнали: для українців досягнення добробуту народу є вагомим національною цінністю, а значна частина базових цінностей скерована на суспільні блага, а не особисті. Як бачимо, національна безпека, любов до Батьківщини, природні ресурси, конституційний лад, територіальна цілісність є найважливішими цінностями українців. Події в Україні кінця 2013–2020 рр. засвідчують, що більшість населення готова пожертвувати власними інтересами задля розвитку держави. Причому дослідники виокремлюють важливими в житті українців принаймні три цілі (рис. 2).

У межах нової системи цінностей доцільна розробка і використання спеціальних теоретико-методичних підходів до оцінки рівня таких об'єктів захисту системи безпеки, як: людина (сім'я); підприємство; територіальна громада або їх об'єднання; національна економіка, держава; мегарегіональні політико-економічні утворення, членом яких є Україна. Необхідно оптимізувати соціально-економічний розвиток та механізми, інструменти та засоби досягнення оптимального стану [6; 12; 13].

При цьому ефективність системи економічної безпеки повинна відображатися динамікою кількісних та якісних показників людського розвитку, ресурсного потенціалу у розрізі приватної та публічної власності, гуманітарного розвитку (ціннісної системи людей, структури та пріоритетів споживання та культури соціально-економічної безпеки) на рівнях системної ієрархії (людина, домогосподарство, територіальна громада, держава), що дозволяє сформувати об'єктивні цільові орієнтири економічної безпеки [11; 13].

В умовах загострення глобальної економічної кризи ефективною ідеологією безпеки розвитку є інноваційна модифікація ідеологів економічного націоналізму, поєднаного з духовним

Ієрархія системи цінностей українців

Цінність	Частка респондентів, %
Добробут	46,5
Справедливість	44,3
Стабільність	40,9
Права людини	37,4
Порядок	36,1
Рівність перед законом	30,2
Свобода	18,1
Духовність	14,6
Патріотизм	13,1
Взаємодопомога	10,1
Ефективність	4,1

Експерти вказували свою думку за критерієм пріоритетності, де: 1 – найважливіша цінність, 2 – менш важлива цінність; 3 – недостатньо важлива цінність

Джерело: [7]

Рис. 2. Поведінкові аспекти прийняття рішень з врахування національної самоідентичності

Джерело: [10]

розвитком народу (Ф. Ліст). Це передбачає створення системи спільних цінностей, цілей та культури безпеки народу на основі економічного націоналізму, забезпечення взаємодії громадян та держави для сталого розвитку. При цьому нація розглядається не обов'язково як етнічна цілісність, а як сукупність людей, які проживають у державі, для яких існують спільні цінності, цілі розвитку та взаємовідповідальність. Духовна основа соціально-економічного розвитку визначає, що право власності, як і життя людини, є тимчасовим і передбачає культуру безпеки, базовану на ідеології, що людина – це тимчасовий користувач матеріальних і нематеріальних ресурсів, збереження і примноження яких для майбутніх поколінь – базовий пріоритет життєдіяльності.

Як вважає І. Рудкевич, гарантувати належний рівень безпеки національної економіки можна за таких умов: дотримання базисних принципів народного суверенітету, демократії, верховенства закону, поділу влади, взаємної відповідальності громадянина, політичного й ідеологічного плюралізму, транспарентності діяльності органів державного управління і поінформованості громадян, існування демократичного правосуддя й справедливих судових форм захисту прав і свобод людини та громадянина [10].

Висновки. Для України в стані війни побудова національної концепції держави, а також спільної національної ідентичності є стратегічним пріоритетом. Саме невизначеність спільних цілей розвитку, несформованість єдиної ціннісної основи та спільних життєвих практик сприяли

ескалації воєнного конфлікту на Сході, Півночі та Півдні України. Невизначеність, несформованість економічної ідентичності є найвагомішою передумовою ірраціональної поведінки населення в сфері публічної економіки.

Для збалансування суспільних та особистісних інтересів у системі економічної безпеки необхідно забезпечити формування єдиної ідеологічної основи розвитку держави – національної ідеї, усталення якої, крім забезпечення соціального капіталу та культурної основи розвитку, дасть змогу реалізувати концепцію економічного націоналізму, знизити транзакційні видатки, активізувати внутрішній потенціал економічної системи і сформувати конкурентні переваги на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Майбутні дослідження особливостей гарантування безпеки держави та розвитку економіки стосуються рівня культурного і духовного розвитку громадян, сформованості системи цілей та обмежень. До них слід віднести: аудит невідновлених ресурсів, до яких може застосуватися право власності; оптимальний обсяг виробництва та споживання благ, якими може користуватися кожна особа з урахуванням пріоритетності сталого розвитку і збереження економічної системи; мінімальні рівні негативного впливу діяльності людини на використання та розвиток обмежених ресурсів; культурні коди, форми і методи безпечної взаємодії, які забезпечують життєдіяльність народу як цілісної системи, об'єднаної метою безпеки та сталого розвитку; критерії культури безпеки та інституції стимулювання і регулювання їх дотримання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Immigrant and Emigrant Populations by Country. URL: <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/international-migration-statistics>.
2. Boyle R.J. Applied Information Security. Publisher: Prentice Hall, 2009. 300 p.
3. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : монографія. За ред. С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2006. 403 с.
4. Рафальський О. О., Самчук З. Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
5. Futurologist Dr Ian Pearson has predicted how humans will evolve by 2050. URL: <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3423063/Is-technology-causing-evolve-new-SPECIES-Expert-believes-super-humans-called-Homo-optimus-talk-machines-digitally-immortal-2050.html#ixzz4LekrbnVj>.
6. Datsko O., Shchurko U. Cultural paradigm of a state development in a globalized world. *Вісник ЛНАМ*. 2016. Вип. 29. С. 5–11.
7. Скалецький Ю., Бірюков Д., Мартюшева О., Яценко Л. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 17 с.
8. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84 (№ 5). С. 465–471.
9. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. пер. с нем. А. Гусейнова. Москва : Прогресс, 1992. 572 с.
10. Рудкевич І.В. Захист соціально-економічних прав людини як основна функція соціально-правової держави. *Державне управління*. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=44>.
11. Hacker J. S., Huber G., Nichols A. et al. The Economic Security Index: A New Measure for Research and Policy Analysis. Discussion Paper № 6946. Bonn: IZA, 2012. 55 p.
12. Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report. URL: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/UKR.pdf.
13. Мойсеєнко І. П., Мойсеєнко І. В. Соціальні чинники забезпечення економічної безпеки держави. *Легалізація економіки в забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарювання та держави* : колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. І.О. Ревак. Львів : СПОЛОМ, 2021. С. 138–156.

REFERENCES:

1. Immigrant and Emigrant Populations by Country. Available at: <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/international-migration-statistics>.
2. Boyle R. J. (2009) Applied Information Security. Publisher: Prentice Hall, 300 p.
3. Zdioruk S. I. (Ed.) (2006) Humanitarian policy of the Ukrainian state in the modern period: monograph. Kyiv: NISD, 403 p.
4. Rafalsky O. O., Samchuk Z. F. (2018) Civilizational crossroads of modern society. Kyiv: IPIEND them I. F. Kuras NAS of Ukraine, 688 p.
5. Futurologist Dr Ian Pearson has predicted how humans will evolve by 2050. Available at: <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3423063/Is-technology-causing-evolve-new-SPECIES-Expert-believes-super-humans-called-Homo-optimus-talk-machines-digitally-immortal-2050.html#ixzz4LekrbnVj>.
6. Datsko O., Shchurko U. (2016) Cultural paradigm of a state development in a globalized world. *Visnyk LNAM*. No. 29. P. 5–11.
7. Skaletsky Yu., Biryukov D., Martyusheva O., Yatsenko L. (2012) Problems of implementation of safety culture in Ukraine: analyst. ext. Kyiv: NISD, 17 p.
8. Gai-Nyzhnyk P., Chupriy L. (2014). National interests, national values and national goals as structural factors of national security policy. *Gilea*. Vol. 84 (№ 5). Pp. 465–471.
9. Schweizer A. (1992) Reverence for life. lane. with him. A. Huseynova. Moscow: Progress, 572 p.
10. Rudkevich I.V. Protection of socio-economic human rights as the main function of the socio-legal state. Governance. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=44>.
11. Hacker J. S., Huber G., Nichols A. et al. (2012) The Economic Security Index: A New Measure for Research and Policy Analysis. Discussion Paper № 6946. Bonn: IZA, 55 p.
12. Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report. Available at: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/UKR.pdf.
13. Moiseienko I. P., Moiseyenko I. V. (2021) Social factors of economic security of the state. *Legalization of the economy in ensuring the economic security of economic entities and the state*: a collective monograph / ed. Doctor of Economics, Prof. I.O. Revak. Lviv: SPOLOM. P. 138–156.